

МИСТЕЦТВО У ВОЛИНСЬКІЙ ГІМНАЗІЇ

ВОЛИНСЬКА ГІМНАЗІЯ, ЗГОДОМ ЛІЦЕЙ, ЩО ДІЯЛИ В КРЕМЕНЦІ У ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХІХ СТ., БУЛИ УНІКАЛЬНИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ.

ЗАВДЯКИ РОБОТІ ЦИХ ЗАКЛАДІВ НЕВЕЛИКЕ МІСТЕЧКО КРЕМЕНЕЦЬ СТАЛО ЦЕНТРОМ НАУКОВОГО І КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ, ДРУГИМ ПІСЛЯ ВІЛЬНА ОСЕРЕДКОМ КУЛЬТУРИ В ЗАХІДНІЙ ЧАСТИНІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ, А В ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГУБЕРНІЯХ ЇЇ НЕ МАЛО СОБІ РІВНИХ.

Особлива опіка навчального закладу його високопоставленими організаторами — керівником Віленського навчального округу Адамом Чарторийським та його помічником, інспектором шкіл Київської, Подільської і Волинської губерній, впливовим шляхтичем і відомим польським вченим Тадеушем Чацьким, а також прибуття освічених учителів і великої кількості учнів (400—800 осіб) — уже ці реалії внесли в тиху провінційну атмосферу Кременця небувале пожвавлення, передусім духовне. Тим більше, що на цьому робився один з основних наголосів від самого початку діяльності гімназії: вона повинна бути не лише освітнім закладом, а й осередком культивування наукової роботи і чинником культурного розвитку.

Т. Чацький подбав і особисто приклав величезні зусилля, щоб підготувати належний ґрунт для організації та обслушування такої роботи. Стратегія діяльності Чацького визначалася поширенням у Європі ХVІІІ ст. ідей Просвітництва, створенням культури Нового часу, складовою якої був ідеал енциклопедично освіченої людини. Ідеї Просвітництва впливали на культуру, освіту, докорінно змінювали педагогіку. Ці ідеї наприкінці ХVІІІ ст. позначилися і на розвитку системи освіти Речі Посполитої. Відповідно до ідей та досвіду польських реформаторів освіти в навчальні плани шкіл усіх типів вводилося якомога більше наук і мистецтв — таким чином, вихованцям на всіх освітніх ступенях були забезпечені умови естетичного розвитку.

Волинська гімназія, це улюблене дітище Т. Чацького, стала справжнім інтелектуальним і культурним центром для всього краю, звідси педагогічні, наукові й культурні новації розповсюджувалися у навчальні заклади нижчих рівнів.

* * *

Волинська гімназія зобов'язана Чацькому добром першокласного педагогічного персоналу. Серед учених, літераторів, які тут працювали, поважне місце займали також викладачі мистецтв (Волинська гімназія мала можливість їх утримувати). При перетворенні гімназії в ліцей (1819 р.) енциклопедизація навчального плану і спеціалізація курсів отримала ще більший розвиток. Запрошені Чацьким викладачі мистецтв були фахівцями високої кваліфікації.

Так, танцювання в гімназії викладав Ян Грауманн, німець за походженням, який отримав освіту у Віденській академії. Ян Лензі, родом із Пізи в Тоскані, був зарахований учителем інструментальної музики. Він навчався в Неаполітанській консерваторії, отримав чудову освіту, служив скрипалем в оркестрах. На запрошення Т. Чацького перейшов до гімназії флейтист Гжегож Байер, випускник Віденської академії.

Ян Ролле, саксонець за походженням, отримав музичну освіту в Берліні, викладав спів, гру на клавікорді і духових інструментах, грав зі своїми учнями в костьолі та за викликом директора. Йозеф Ваньончик із Богемії здобув освіту в Празі, мав великий досвід роботи з аматорськими оркестрами та хоровими об'єднаннями, в Кременці працював учителем співу. Крім того, проявив себе як композитор, написав, зокрема, музику до кременецьких гімнів, які виконували учні в костьолі під час служби. В ліцеї він служив до його закриття, встиг чимало зробити для пожвавлення тут музичного життя.

Ці та інші блискучі професіонали мали великі плани на майбутнє щодо розвитку музичної освіти молоді в Кременці, які, на жаль, не здійснилися. Зокрема, Йозеф Ваньончик багато працював у напрямку створення при навчальному закладі інституту парафіяльних учителів музики та органістів, думка про відкриття якого виникла 1818 р.

Кроки до відкриття в Кременці цього інституту були сприйняті у суспільстві як надія на створення в місті спеціального музичного закладу — музичної консерваторії, що свідчило про назрілу потребу організації професійної музичної освіти.

1821 р. знову повернулися до згаданого проекту. Заступник директора ліцею звернувся до Віленського університету і запропонував створити музичну бурсу з метою піднесення в ліцеї цього мистецтва та більшого впливу на умови молоді. Він пропонував конкретні заходи, які наблизили музичну освіту до професійного рівня. На жаль, ці проекти не вдалося втілити в життя.

Однак робота професійних музикантів у навчальному закладі, які орієнтовані були на європейську музич-

Йозеф ПІЧМАН.

ну культуру й педагогіку, дала змогу залишити свій слід у процесі становлення професійної музичної освіти в Україні. Так у Волинському ліцеї проводили регулярні іспити на звання учителів шкіл, пансіонів, домашнього навчання дітей і пред'являли до претендентів серйозні професійні вимоги. Серед тих, хто складав ці іспити в ліцеї, були такі, що обрали кар'єру професійного музиканта, як Олександр Шмідт де Берг, який на основі атестата про музичну освіту став викладачем музики в Університеті св. Володимира і успішно працював 25 років. А вихователь ліцею Анджей Ойцеховський навчав дітей музики в школі м. Теофіполя, Костянтин Шейдт — у приватних пансіонах Кременця, а згодом — у кращих київських пансіонах, Теодор Стефанський став професором співу у Варшаві.

Крім штатних учителів музики Волинського ліцею, уроки учням давали також приватні вчителі, і ці заняття були популярними в Кременці.

Учні Волинської гімназії, ліцею виховувалися на українській, польській народній музиці, яка звучала в навколишньому середовищі, у місцях постійного проживання учнів. Вони вивчали церковну музику, грали і співали в храмі. Широким попитом та увагою користувалася світська музика — всі викладачі музики були світськими виконавцями. В ліцеї був оркестр, який на концертах виконував вокальну та інструментальну музику. Музика постійно звучала в салонах місцевої знаті. Упродовж навчального року проводилися бали та карнавали, на яких були присутні педагоги та учні з батьками. Крім цьо-

СЬКІЙ ГІМНАЗІЇ ТА ЛІЦЕЇ

го, ліцеїсти були активними учасниками й глядачами театральних вистав, які влаштовувалися під час карнавалів. На закінчення навчального року відбувалися виступи учнів, так званий «показ талантів», де виконувалася музика, співи і танці.

До Кременця, центру культури, мистецтва та освіти, приїздили видатні виконавці свого часу — піаністка Марія Шимановська, скрипаль Кароль Ліпінський, віолончеліст Міхал Ловчинський, контрабасист Антоніо Даль'Окк, італійська співачка Анжеліка Каталани.

Про авторитет Кременецької школи як культурного центру Волині дбав також Юзеф Джевецький, маршалок шляхти Кременецького повіту, який приїхав до міста, щоб наглядати за навчанням свого сина Кароля, оселився неподалік школи у шляхетській садибі (приміщення нині діє). Він запрошував співаків, музикантів, театральних артистів. Він, зокрема, запрошував та зустрічав А. Каталани 1820 року, коли вона дала в місті два концерти, та на межі лютого і березня 1822 року, коли відбулися три її концерти. ...На сходах до театральної зали танув сніг, і щоб гостя не намочила своїх вишуканих черевичків, Ю. Джевецький зняв із плечей хутрянку шубу і кинув її на калюжу, яка утворилася...

* * *

У Волинській гімназії, ліцеї розвивали в обдарованих учнів також художні здібності. У навчальні плани закладу були включені рисунок і малярство.

1806 року Т. Чацький запросив на посаду вчителя Юзефа Пічмана з австрійської родини, який навчався у Віденській академії мистецтв, був нагороджений золотим медаллю, став дійсним членом академії, чим дуже пишався. Він здобув репутацію здібного портретиста, роботи якого відзначалися більшою, ніж в інших, свободою, точністю та витонченістю.

Близько 30 років він провів у Кременецькому навчальному закладі, створив кількост малярських творів, у т. ч. понад 160 портретів. А передусім митець портретував осіб, пов'язаних із навчальним закладом у Кременці, в тому числі директорів, учителів та їхніх дружин, родичів Юліуша Словацького, з якими сім'я Пічманів перебувала в близьких товариських стосунках, опікунів школи, а також учнів, гувернерів і відомих гостей, що відвідували Кременець. Окреме місце у творчості художника займають зображення Т. Чацького. Ю. Пічман був тоді найкращим на Волині портретистом, в якого охоче замовляли портрети цілих родин. За життя художник написав майже 500 портретів, близько 30 з яких нині зберігаються в музеях України. Твори

митця висіли в художній галереї навчального закладу, що складалася із творів мистецтва, подарованих художниками, доброчинцями, і якою він сам опікувався. Крім гімназійних занять із рисунка, Пічман проводив також навчання малярства, найімовірніше частково приватно.

У гімназії помічниками Пічмана працювали Фелікс Сапальський, Ян Крулковський, Антоній Анджейовський, Бонавентура Клембовський, Ян Ксаверій Каневський, Філіп Павловський та інші.

Заняття, які Юзеф Пічман і його помічники проводили в гімназії та ліцеї, не вичерпували можливостей художньої освіти в Кременці. Молоді люди могли вдосконалювати свої художні вміння в декількох відомих художників, які невдовзі після відкриття навчального закладу почали приїздити до Кременця, оселятися тут і давати приватні уроки.

Найперший приїхав Матео Бацеллі (Італія), який жив з уроків малюнка, писав портрети, виконував релігійні картини, копії давніх полотен.

З Варшави прибув Юзеф Нарцис Каєтан Зейдліц, маляр і графік, який спеціалізувався здебільшого на пейзажі. Він піддався привабливості та специфічній атмосфері міста Кременця — прожив тут більше 20 років. Теж проводив приватні уроки, а оскільки мав дар навчання, то здобув популярність.

Ще одним приватним учителем рисунків і малярства був Ян Богумил Ларіус, який здобув освіту в Дрездені. У Кременці давав приватні години з малювання водяними фарбами і жив до кінця своїх днів.

Окрім того, до Кременця приїздили деякі творці малярського мистецтва на певний час. Їх приваблювала інтелектуальна і творча атмосфера міста, можливість зустрітися з видатними особистостями, можливо, також слава кременецьких маскарадів і карнавальних балів, а ще — нагода заробітку. Тут жили портретист із Варшави Ян Ліхтовський, Мацей Гашинський, родич Саломії Словацької-Бекю, англієць Джозеф Сандерс та інші.

* * *

Випускники Кременецької школи після її закінчення викладали малювання у школах Луцька, Житомира, Рівного, інших міст Волині, Поділля, Київщини. Хтось застосовував свої художні вміння на посадах приватних учителів. Декілька випускників гімназії і ліцею присвятили себе художній кар'єрі, а більшість займалася творчістю як аматори. Кілька кременчан стали архітекторами, зокрема Кароль Подчашинський, що працював у м. Вільні, та Францишек Мехович, професор механіки і фізики Університету св. Володимира в

Кієві, та головний архітектор Київського навчального округу; Томаш-Оскар Сосновський став відомим скульптором.

Серед вихованців Ю. Пічмана найбільше цінували двох портретистів — Бонавентуру Клембовського і Яна Ксаверія Каневського (із Красилюва).

«Каневський був одним із найкращих учнів Пічмана, який перевершив свого вчителя. Старанний, працюючий, невтомний, майже жив у малярській залі — з таким запалом віддавався улюбленому пензлю», — так писав інший випускник Волинської гімназії, письменник, мемуарист Ф. Ковальський.

Ян Ксаверій Каневський навчався у Віленському університеті, був студентом університету в Петербурзькій академії мистецтв, удосконалював свою майстерність у Римі, Варшаві. Він зробив портрети багатьох кременчан — знайомих, вчителів Волинської гімназії та ліцею, а спогад про Кременець зберіг до кінця життя.

Бонавентура Клембовський — відомий учень Пічмана — кременецький художник у повному розумінні слова: тут він народився, провів більшу частину життя, тут помер.

Упродовж 11 років він був помічником Ю. Пічмана при навчанні учнів малювання, вчився на відділенні мистецтва Віленського університету, перебував за кордоном — у Дрездені, Парижі, Римі, звідки привіз готові картини чи ескізи до них. Створив портрети багатьох кременчан.

Письменник Ф. Ковальський змалював переконливий образ молодого митця: «Завжди веселий, завжди співав, бо знав безліч польських і українських пісень; сидячи, ходячи, стоячи безперервно малював... Був усіма улюблений і, маючи від своїх уроків чималі доходи, гарно і зі смаком одягався; жив добре, часто приймав у себе колег і приятелів, і навіть у їх присутності міг працювати — робота йшла блискавично...»

У Кієві він був серед тих, хто виїхав із Кременця до новоствореного Університету св. Володимира, займав посаду вчителя рисунка й живопису та здійснював керівництво колекціями творів мистецтва, а також займався творчою діяльністю.

Невдовзі Б. Клембовського було переведено в університет Харкова, де він служив до пенсії. Повернувся до Кременця, поселився у власному будинку, в якому знову панував знаменитий безпорядок, але й далі маляр користувався загальною симпатією...

Валентина ШПАК,
старша викладачка КОГПА
ім. Тараса Шевченка,
членкиня Національної спілки
журналістів України.